lančiaus g. 4 – XVI–XX a. pradžios žiestos keramikos, fajanso, porceliano, koklių ir stiklo šukių bei odinės avalynės fragmentų; J. Biliūno g. 5 – XIX–XX a. žiestos keramikos, fajanso ir stiklo šukių; J. Biliūno g. 7 – XVII–XX a. žiestos keramikos, koklių ir stiklo šukių; J. Biliūno g. 10 – XVII–XX a. pradžios žiestos keramikos, porceliano ir stiklo šukių; A. Baranausko g. 15 – XIX–XX a. žiestos keramikos ir stiklo šukių; K. Ladygos g. 22 – XVI–XX a. pradžios žiestos keramikos, koklių ir stiklo šukių; S. Dariaus ir S. Girėno g. 5 – XIX–XX a. žiestos keramikos ir stiklo šukių; įvado į J. Biliūno g. 8 nuo S. Dariaus ir S. Girėno g. 5 vietoje – XVII–XX a. žiestos keramikos ir stiklo šukių; S. Dariaus ir S. Girėno g. 3 – XVII–XIX a. žiestos keramikos, fajanso, porceliano ir stiklo šukių; įvado į J. Biliūno g. 6 nuo S. Dariaus ir S. Girėno g. 3 vietoje – XVI–XX a. pradžios žiestos keramikos, fajanso, porceliano, koklių ir stiklo šukių; įvado į S. Dariaus ir S. Girėno g. 1 vietoje nuo S. Dariaus ir S. Girėno g. 3 – XVII–XX a. pradžios žiestos keramikos, fajanso, porceliano ir stiklo šukių bei odinės avalynės fragmentas. Kai kuriose žvalgytose tranšėjose dirbinių nebuvo surinkta (A. Baranausko aikštė 1, 6, Paupio g. 4, J. Biliūno g. 3 ir 7, 11, 13, 17).

Įžemis (geltonas smėlis) pasiektas įvairiame gylyje: Paupio g. 4 – 1,4–1,55 m gylyje; A. Vienuolio g. 3 – 1 m gylyje; M. Valančiaus g. 4 – 0,5–1,07 m gylyje, J. Biliūno g. 7 – 60–87 cm gylyje, J. Biliūno g. 10 – nuo 67–83 cm iki 1,2 m gylyje.

2012 m. liepos mėnesį vykdyti detalieji archeologiniai tyrimai **S. Daukanto g. 6** (5 pav.). Buvo tiriama vandentiekio-nuotekų įvado į trasą vieta. Tyrimų metu į PV nuo gyvenamojo namo S. Daukanto g. 6 iškastos 3 perkasos, ištirtas bendras 19,26 m^2 plotas. Čia rasta žiestos keramikos, fajanso, porceliano, koklių, stiegių ir stiklo šukių, odinės avalynės fragmentų. Kultūrinis sluoksnis datuojamas XIX a. pabaiga – XX a. pradžia. Dalis dirvožemio, maišytos žemės ir molio su griuvenomis sluoksnių supilti XX a. 5 ar 6 dešimtmečiuose, tvarkant karo metu apgriautą miesto centrą.

The field survey and excavation of an Anykščiai Old Town site

In 2012 a survey (a total of 1406.2 m^2) was conducted along the route of the heating line under reconstruction on Paupio, A. Vienuolio, M. Valančiaus, J. Biliūno, K. Ladygos, and S. Dariaus ir S. Girėno Streets, and in A. Baranausko Square in Anykščiai Old Town (Fig. 1). Sherds of 15th–20th-century thrown pottery (Fig. 2), faience, and porcelain (Fig. 4), glass shards, and fragments of stove tiles (Fig. 3), roof tiles, and leather footwear were discovered.

During the excavation at S. Daukanto St. 6, three trenches (a total of 19.26 m^2) were excavated (Fig. 5). The Anykščiai Old Town cultural layer was found throughout the area. The finds date to the late 19th – early 20th centuries. The layers of earth and clay mixed with rubble were created in the 1940s–1950s in putting the demolished city centre in order after the war.

AUKŠTADVARIS

Birutė Lisauskaitė

Aukštadvario turgaus aikštė

Archeologiniai tyrimai Aukštadvario senojo miesto vietoje (UK 21475) (Trakų r.) buvo atliekami 2012 m. liepos–spalio mėnesiais, 3300 m² plote vykdant „Aukštadvario miestelio centrinės aikštės rekonstravimo ir jos pri-

taikymo visuomenės poreikiams bei lietaus nuotekų nuvedimo nuo aikštės teritorijos už sklypo ribų“ projektą. Tyrimų metu stacionarios vasaros estrados statinio, turgaus prekybinių paviljonų bei naujo tualeto pastato vietose buvo ištirtos 6 perkasos (bendras plotas siekia 214 m²). Fekalinės bei lietaus nuotekynių tinklų, požeminių turgaus aikštės apšvietimo tinklų trasų vietose iškasti 24 šurfai (1,5x1,5 m, 2x1,5 m ir 3x1,5m dydžio), kurių bendras plotas siekia 64,5m². Bendras ištirtas plotas 2012 m. Aukštadvario miestelyje – 278,5 m². Taip pat žvalgymai vykdyti kasamų tinklų trasų vietose.

Aukštadvario apylinkėse žmonių gyventa jau III–II tūkst. pr. Kr. Miestelio teritorijoje, dešiniojoje Verknės upelio pusėje buvusių kelių sankryžoje apsigyventa jau XV a. XV a. viduryje miestelio pavadinimas jau minimas ir istoriniuose šaltiniuose, o 1518 m. Žygimantas Senasis įsteigė bažnyčią, nuo 1533 m. gruodžio mėnesio šaltiniuose minimi vykę turgūs. Manoma, kad XVI a. pradžioje miestelis buvo išsidėstęs ties kelių sankryža, nemažai sodybų stovėjo į V ir P nuo centro, t. y. dabartinių Žvejų, A. Mickevičiaus ir Vilniaus gatvių teritorijoje. Apie 1540 m. Žygimantas Senasis Aukštadvarį padovanojo iš Maskvos pabėgusiam bajorui Ivanui Lackiui. Kartu su juo Aukštadvaryje apsigyveno daug sentikių. 1566 m., atlikus LDK administracinę reformą, miestelis buvo priskirtas Trakų pavietui. 1629 m. Aukštadvario savininkas Jonas Alfonsas Lackis įsteigė dominikonų vienuolyną, pastatė mūrinę bažnyčią su vienuolių namu ir, tikėtina, atidavė dominikonams išsilaikymui pusę miestelio. Bažnyčios ir vienuolyno kompleksas pastatytas miestelio Š pusėje, už miestelėnų sodybų. Juos su turgaus aikšte sujungė XVI a. viduryje ar antrojoje pusėje suplanuota miestelio gatvė, kurios fragmentas žymus ir dabar, t. y. Aušros gatvės PR dalis. Nėra duomenų, kokių nuostolių miestelis patyrė per XVII a. vidurio ATR karus su Švedija ir Rusija. Istoriniuose šaltiniuose nurodoma, kad buvo apgriauta ir nuniokota bažnyčia. 1748 m. lapkričio 14 d. Lietuvos Bresto vaivados Jono Chodkevičiaus prašymu Augustas III suteikė miesteliui turgaus ir prekymečių privilegiją. Po trečiojo ATR padalijimo ryškesnių permainų kurį laiką nebuvo. Nėra ir tiesioginių duomenų apie Napoleono padarytą miesteliui žalą, nors Malevskiams priklausančiame dvare buvo apsistojęs rusų kariuomenės generolo Tučkovo 3-iojo korpuso avangardas. Rašoma, kad tuo metu apdegė bažnyčia ir vienuolynas. Esminiai pokyčiai vyko XX a. I pusėje. Prasidėjus I Pasauliniam karui ir artėjant Vokietijos kariuomenei, rusai kartu su popu pabėgo iš miestelio. Vokiečiai miestą apsupo, o paskui užėmė. Užimant dalis miestelio sudegė. I Pasaulinio karo metu ir po jo sekusių įvykių pasekmes imta likviduoti apie 1923 m. Buvo suremontuoti arba pastatyti pastatai miestelio centrinėje dalyje bei užstatytos buvę dvaro žemės R miestelio dalyje iki naujosios katalikų bažnyčios. 1932 m. miestelyje buvo 8 mūriniai namai, suremontuotos arba naujai išgrįstos gatvės. II Pasaulinio karo metais vėl sudegė dalis miestelio centro. Pirmieji mediniai namai šalia miestelio turgaus aikštės atstatyti apie 1947–1950 m.

Archeologinių tyrimų metu visoje turgaus aikštėje bei jos aplinkoje esančių Draugystės ir Žvejų gatvių atkarpose po asfalto danga atidengtas akmeninis grindinys. Archeologinių tyrimų metu nustatyta, kad grindiniai buvę 2 horizontų, kurie skiriasi įrengimo technologija. Aikštės centrinėje ir PV dalyje grindiniai buvo sudėti iš nedidelių neskaldytų akmenų ant supilto 10–15 cm storio priemolio sluoksnio. Tikėtina, kad šioje aikštės dalyje grindiniai buvo įrengti XIX a. pabaigoje arba XX a. pradžioje.

Po grindinio danga vietomis fiksuotas supiltas iki 40 cm storio smėlio sluoksnis. Šioje aikštės dalyje ant suformuoto smėlio ir priemolio pagrindo naudoti didesni kiek apskaldyti akmenys. Tai, kad šioje turgaus aikštės dalyje grindinys paklotas XX a. II ketvirtyje, t. y. po I Pasaulinio karo, patvirtina tas faktas, kad perkasoje IV po grindinio sankasa buvo rasti Mosino karabino šoviniai, kurie Rusijos kariuomenės ginkluotėje naudoti nuo 1891 iki 1910 m. Neabejotinai tokie šoviniai buvo naudoti ir vėliau. Aikštės teritorijoje rasti karabino šoviniai yra likę, t. y. pamesti, tikėtina, I Pasaulinio karo įvykių Aukštadvario miestelyje metu. Tai, kad turgaus aikštė yra nevienalaikis darinys, patvirtina ir tas faktas, kad tik centrinėje aikštės dalyje po grindinio sankasa buvo rastas juodos spalvos žemės kultūrinis sluoksnis, kurio storis siekė apie 10–40 cm, su mažais raudonų plytų duženų fragmentais ir medžio anglies gabaliukais (perkasų I–IV ir šurfų 8, 14, 15 aplinka). Šioje teritorijoje tirtame sluoksnyje surinkta XVI–XVII a. keramika – molinių indų bei koklių fragmentai, Jono Kazimiero Vazos variniai šilingai, kaldinti Lenkijoje (1660–1663 m.) ir Lietuvoje (1664–1666 m.). O gretimuose Žvejų ir Draugystės gatvių sklypuose, su prie jų prisišliejančios turgaus aikštės ŠR dalimi, šurfų 2–6 ir šurfų 12, 13 aplinkoje fiksuotas tik XIX–XX a. kultūrinis sluoksnis. Panaši situacija yra ir turgaus aikštės PR dalyje (šurfų 9, 17–20 aplinka). Į šią pusę, greičiausiai į miestelėnų daržų teritoriją, turgaus aikštė buvo išplėsta tik XX a. II ketvirtyje. Tyrinėtoje vietoje ankstyvesnio kultūrinio sluoksnio, išskyrus keletą atsitiktinių archeologinę vertę turinčių radinių, neaptikta.

Perkasa II tyrinėta aikštės V kampe, PV sienelėje, 35 cm gylyje nuo grindinio paviršiaus. Atidengtas iki 5 cm storio juodos, suplūktos žemės sluoksnelis, kurį būtų galima sieti su senosios XVI a. vidurio ar II pusės gatvės, jungusios senąją Aukštadvario katalikų bažnyčią su miestu, horizontu. Šiuo metu yra išlikęs tik gatvelės, vadinamos Aušros gatve, fragmentas. Gali būti, kad ji ėjusi nuo katalikų bažnyčios su vienuolynu iki turgaus aikštės ir toliau vedė Verkės upės link dabartinės Žvejų gatvės trasa. Būtent šios gatvelės ŠR pusėje XVI–XVII a. yra buvęs turgus ir jos perimetru – dalis miestelėnų sodybų (dabartinių Žvejų, A. Mickevičiaus ir Vilniaus gatvių teritorija). Prie šios gatvelės, ankstyvosios turgaus aikštės P kampe yra buvusi viena iš miestelio smuklių. Archeologinių tyrimų metu perkasoje V po apardytu grindiniu rasta daug nuo karščio suskilinėjusių ir apdegusių akmenų. Nustatyta, kad tai 2,2x1,7 m dydžio atviro židinio liekanos. Greta jo dideliame plote rasta akmenų, įvairių gyvulių kaulų ir apdegusios bei aprūkusios iš išorės keramikos. Pagal surinktus radinius – maisto virimui naudotų molinių indų pūstais peteliais, ornamentuotais bangele, šukes, varinį Jono Kazimiero Vazos Lenkijoje kaldintą šilingą (1660–1663), gausybę gyvulių kaulų bei kitus radinius galima teigti, kad perkasoje V buvo rastas židinys. Greičiausiai XV a. pabaigoje – XVII a. šioje vietoje yra buvusi smuklė. Tyrimų metu nebuvo atidengta statinio liekanų. Tikėtina, arba jos buvo suardytos XIX a. viduryje arba II pusėje žemės kasimo darbų metu (teritorijoje rasti to laikotarpio radiniai ir iškastų duobių liekanos) arba XX a. II ketvirtyje, įrengiant pagrindą išplėstos turgaus aikštės grindiniui. Smuklės liekanos galėjusios būti pačiame žemės paviršiuje, nes tyrimų metu židinio akmenys buvę atidengti iš karto po grindiniu. Tikėtina, kad smuklės pastatas galėjęs stovėti ir dabartinio sklypo Žvejų g. 4 teritorijoje.

XVI–XVII a. neaiškios paskirties statinio

1 liekanos buvo rastos sujungus pekasas II ir III. 70 cm gylyje nuo paviršiaus, juodos žemės sluoksnyje atidengti keli akmenys, vienas nuo kito išsidėstę 45–75 cm atstumu ir tarsi išdėstyti kvadratu. Gali būti, kad tai kokio nors statinio apatinį rąstų vainiką rėmę akmenys. Pastatas 1 pagal stratigrafiją datuojamas XVII a.

Neabejotinai intensyviai buvo gyvenama teritorija turgaus aikštės ŠR pakraštyje, kur ištirti šurfai 10, 11 ir perkasa VI, numatomo statyti tualeto pastato vietoje. Šioje teritorijoje rasti XIX a. sklype stovėjusio pastato fragmentai. Pastato pamatai mūryti iš akmenų, kai kur išlikę dvi jų apatinės eilės. Akmenys rišti kalkių skiediniu. Pastatas buvo dengtas molinėmis Marselio tipo čerpėmis. Analogiško pastato, greičiausiai ūkinio, pamato fragmentas atidengtas perkasos VI ŠV sienelėje. Tikėtina, kad šie pastatai sudegė I Pasaulinio karo veiksmų ar ankstyvesnių Aukštadvario miestelio XIX a. gaisrų metu. Po šiuo sluoksniu, 1–1,2 m gylyje nuo paviršiaus atidengtas dar vienas kultūrinio sluoksnio horizontas su XVI–XVII a. buitinės keramikos (t. y. indų) ir koklių, sieninių plytelių (1 pav.) fragmentais bei renesansinėmis plytomis.

Šiam horizontui reikia priskirti ir ant įžemio atidengtą akmenų eilę, kuri, kaip ir nuo jos į PR esanti stulpaviečių eilė gali būti susijusi su statinių, stovėjusių XVI–XVII a., liekanomis.

Archeologinių tyrimų metu nustatyta, kad dabartinė Aukštadvario turgaus aikštė su greta esančiu sklypų užstatymu susiformavo XVI a. pabaigoje. Jos ribos buvo kiek pakeistos XX a. II ketvirtyje. Tyrimų metu fiksuotas XVI a. pabaigos – XVII a. kultūrinis sluoksnis, kuris suteikia vertingų duomenų apie miestelio atsiradimą ir jo tolesnę raidą. Archeologinių tyrimų medžiaga patvirtina urbanistikos tyrinėtojų išsakytą mintį, kad XVII a. pradžioje Aukštadvario miestelis buvo išsidėstęs abipus kelių sankryžos, dabartiniame miestelio centre, bei sodybomis į V ir P nuo jo, t. y. dabartinių Žvejų, A. Mickevičiaus ir Vilniaus gatvių, kur jau buvo vienas ypač svarbus miestelio struktūrai ir ūkiui būtinų elementų – turgaus aikštė.

1 pav. Sieninių plytelių fragmentai iš perkasos VI. B. Lisauskaitės nuotr.

Fig. 1. Fragments of wall tiles from trench VI

Aukštadvaris market square

In 2012, an excavation (a total of 3300 m²) was conducted at the site of the old town of Aukštadvaris (Trakai District). Six trenches (a total of 214 m²) were excavated. 24 test pits (a total of 64.5 m²) were excavated along the routes of the sewerage and rainwater drainage networks and the market square's underground lighting network. A total of 278.5 m² was excavated in the town of Aukštadvaris. Surveys were also conducted at the places where the utility lines were dug.

During the investigation it was determined that the present-day Aukštadvaris market square along with the plots beside it was developed in the late 16th century. Its boundaries were somewhat altered in the second quarter of the 20th century. During the investigation, a late 16th–17th-century cultural layer with finds was recorded and the remains of 16th–17th-century structures, which are yielding valuable data about the town's appearance and its further development, were unearthed.